

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Kőfalvi Tamás

A levelek forrásértéke

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A levelek forrásértéke

Tartalomjegyzék

1. *A levelek forrásértéke*
2. *Forráselemzési gyakorlatok*
 - 2.1. *A levélíró, a címzett és a nyelvhasználat ismerete*
 - 2.2. *Hivatalos levél – magánlevél*
 - 2.3. *A korszak ismerete*
 - 2.4. *Cui prodest? – Az egyéni szándékok feltérképezése*

Miről szól ez a lecke?

Ebből a leckéből megismerheti a levelek mint történelmi források elemzésének egy-egy konkrét szempontját, illetve ezek érvényesítését konkrét források kapcsán. A lecke végén szereplő forrásokhoz kapcsolódó feladatokban próbára teheti elemző készségét is.

Tanulási javaslat:

A lecke feldolgozásához szükséges idő kb. 45 perc. A konstruktív feladat megoldásához szükséges idő kb. 45 perc.

A tananyag elsajátítása során figyelmesen olvassa el a megadott forrásokat is! Az egyes források kapcsán egyéni elemzési szempontokat is felvethet.

1. A levelek forrásértéke

A leveleknek a történelmi múlt megismerésére való felhasználása – mint minden más történelmi forrásé – alapvetően függ forrásértéküktől. Ezt forrásértéket leginkább az határozza meg, hogy ki a levél szerzője, kinek és miről szól, legfőképpen pedig, hogy milyen szándékkal íródott. **A levelek általában erősen szubjektív források**, általuk írójuk személyén keresztül láthatjuk az egykori valóságot. A levél szerzője – néhány kivételtől (pl. hivatalos levelek) eltekintve – **közvetlen hatást kíván elérni, befolyásolni akarja** címzettjét, ezért a levelekben gyakori lehet az **önigazolás**, a különböző mértékű **túlzás**, illetve az **elhallgatás**. A magánlevelek ugyanakkor jó lehetőséget teremtenek az őszinte beismeréshez, a megbánáshoz, és az önkritika gyakorlásához is, a levelek forrásértéke ezért nagyon különböző lehet, végletes szélsőségek között mozoghat. Sok szempontból igen szerény a forrásértéke például a cenzúrázott leveleknek, amelyek katonák, hadifoglyok, elítéltek tollából maradtak fenn. Más szempontból ugyanakkor ezek a levelek is tartalmaznak érdekes mentalitástörténelmi vagy köztörténelmi adatokat is.

A levelek forrásértékét több szempont együttes figyelembe vételével, mindig az adott kutatási kérdés szempontjából kell meghatározni. Természetesen minél több adat áll rendelkezésre egy levél keletkezésével kapcsolatban, annak forrásértéke annál pontosabban megállapítható.

Szempont	Alszempont
a szerző személye	életkora foglalkozása műveltsége társadalmi helyzete
a címzett	viszonya a szerzővel (pl. hozzátartozó, barát, felettes, stb.) a szerzővel való kapcsolat jellege (baráti, ellenséges, semleges, stb.) száma (egy vagy több címzett)
a levél tárgya	a téma és a szerző viszonya
intenciók (szándékok)	tájékoztatás befolyásolás meggyőzés önigazolás vallomás stb.
a levél keletkezésének körülményei	a történelmi szituáció a szerző élethelyzete időviszonyok – a leírás és a leírás közötti időbeli távolság
a korszak ismerete	történelmi szituáció korstílus művelődéstörténelmi közeg (életmód, vallás, műveltség)

2. Forráselemzési gyakorlatok

A levelek mint történelmi források adekvát elemzéséhez számos szempontot kell figyelembe venni, illetve megfelelő háttérismeretre is szükség van. Az alábbi források ezek közül emelnek ki néhányat.

2.1.

A levélíró, a címzett és a nyelvhasználat ismerete

A levelek történelmi forrásként való felhasználása során először a levél írójának és címzettjének megismerése fontos, hiszen a köztük lévő viszony alapvetően befolyásolja a levél forrásértékét. Az alábbi levelet Nádasdy Tamás Magyarország nagy műveltségű országbírója, az alábbi levél megírásakor nádora (1554-1562), az ország egyik leggazdagabb földesura küldte feleségének. A Kanizsai Orsolyával kötött házassága egyértelműen érdekházasság volt, amelynek hátterében a jelentős Kanizsai-vagyon megszerzésének vágya állt. Kanizsai Orsolya mindössze 10 éves volt, amikor a 33 éves Nádasdy Tamással – aki csak egy évvel volt fiatalabb Orsolya apjánál – eljegyezték, és akinek legfőbb törekvése arra irányult, hogy Orsolyát, a fiú örökös nélkül elhalt Kanizsai László lányát mindkét királlyal, Szapolyai Jánossal és Habsburg Ferdinánddal is fiúsíttassa, vagyis jogilag képessé tegye az apai vagyon öröklésére. Mindezekkel együtt Nádasdy és felesége kapcsolata bensőséges és gyengéd viszonyra fejlődött annak ellenére, hogy Nádasdyt országos teendői gyakran elszólították otthonról.

Nádasdy Tamás feleségéhez, Kanizsai Orsolyához

[1557. szeptember 16.]

Szerelmes Orsikám. Ez esse fiaj el-törték az én úti kamora székemet, és az te kis úti székedet hozták el, kire az én aszu faromnak csak az fele is alig fér reá és míg rajta ülök, nem különb, mintha félig csigáznának, azért kérlek küldd ide az kamara zelle székét mind vánkossal egyetembe, ülhetek is rajta. Az bolt előtt való pitvarba vagyon, mert hogy Kinsperger uramat várjok vala, az nagy szobába vala és én tetetém bé az kis pitvarba. Az mint írtam vala, hogy ma elindulunk, nem lelete, holnap indulunk, mert még ma érkezik ide bán uram és lovászmester uram. Egy kocsira tegyék az széket, még ide jutnak véle. Isten tartson meg. Datum az bodonheli táborból Tort etc. 16. Septembris 1557.

Az te Agg Hadnagyod.

(Erdődy Edit (vál., utószó, jegyz.): Szeretők és házastársak. Bp., 2004. 90. sz.)

A levelek pontos megértéséhez szükség van a korabeli szóhasználat ismeretére is. Nádasdy Tamás itt idézett levelében például:

- kamora szék – kamara szék = árnyékszék. Itt a korban elterjedt, hordozható árnyékszékéről van szó.
- aszu = sovány, vézna
- csigáznának = kínoznának. A kízás egyik módja volt, amikor az ember végtagjait csigákon átvett kötelek segítségével húzták, szélsőséges esetben egészen az ízületek szétszakadásáig.
- zelle szék = kényelmes, háttámlás szék

2.2.

Hivatalos levél – magánlevél

A modern korig a hivatalos és a magánlevelek nem váltak el élesen egymástól. A hivatalos levelek formailag és sok szempontból tartalmilag is magánlevélként készültek. Ennek nyomán a kérvények, folyamodványok, utasítások, jelentések stb. formai és tartalmi megfogalmazására is magánlevélként került sor.

a.) Janus Pannonius Blagai Györgyhöz

Blagai György egyszerű földbirtokos volt, akinek Janus Pannonius pécsi püspökként utasítást ad, hogy saját hívének, Fiumei Márknak a jövedelmeit biztosítsa. A levél kérelem formában megfogalmazott utasítás, felszólítás.

Nagyságos és tiszteletreméltó Testvérünk! Minthogy mind az apostoli szék, mind a király öfelsége Krisztusban tisztelendő atyánknak, Márk püspök úrnak, a mi kiváló barátunknak adományozta oda a knini püspökséget, s ennek az egyháznak a tizedei egy részükben nagyságod joghatósága alá esnek: nyomatékosan kérjük Nagyságodat, hogy méltóztassék az említett Márk püspök urat a jog szerint őt megillető tizedek tekintetében védelmébe venni, és lehetővé tenni azt, hogy e tizedeket saját kezűleg vagy megbízottai útján szabadon és a törvény szerint kezelhesse. Ezzel nem csupán nekünk, hanem Isten előtt is kedves dolgot fog cselekedni. 1460.

(V. Kovács Sándor (szerk.): Janus Pannonius összes munkái. Bp., 1987.)

b.) Benedek esztergomi prépost Timót zágrábi püspökhöz (1285)

Tisztelendő atyának, Timoteus úrnak, isteni és apostoli kegyelemből a zágrábi egyház elöljárójának, Benedek az egyházjog doktora stb. könyörgő káplánja, aki tisztelni és szolgálni kívánja, míg csak él. Minthogy a választott férfiúnak, Istvánnak, az esztergom-előhegyi Szent Tamás egyház prépostjának eltávozásával Atyaságod egyházában is megürült egy kanonoki javadalom, Kegyességed örökké tisztelendő jámborságához folyamodva kérem, méltóztasson Atyaságod övéinek sorában engem is jutalmazni.

(Makkai László – Mezey László (szerk.): Árpád-kori és anjou-kori levelek XI-XIV. század Bp., 1960. 410-413.)

2.3.

A korszak ismerete

A levélírás a reneszánsz kortól kezdve nemcsak a műveltség fontos eleme volt, hanem elegáns időtöltés is. A levelek megírása és útjára bocsátása a korabeli írástechnikával (lúdtoll, változó minőségű papír, megpecsételés) időigényes feladat volt. A hivatalos ügyintézésrel foglalkozó tisztviselők idejük jelentős részét töltötték levelek olvasásával, írásával, esetleg diktálásával. A magánlevelezésben a levél megírása egyfajta kapcsolatot teremtett az író és a távoli címzett között, ezért annak a levél elkészítésén túlmenő, spirituális funkciója is volt. Az alábbi levélben jól megfigyelhetők a barokk írásbeliség stílusjegyei (terjengősség, erős díszítettség, hosszú mondatok), valamint a levélírásnak az információközlésen túlmutató, spirituális jellege, hiszen a levélben konkrét információ alig található (a gyerekek jól vannak, siessen haza).

Zrínyi Kata – Zrínyi Miklós, a szigetvári hős leánya – és Forgách Imre (Trencsén vármegye főispánja, 1574-től törvényszéki bíró Eperjesen, majd Nagyszombatban) 1576-ban házasodtak össze, mindkettőjüknek ez volt a második házassága.

Zrínyi Kata férjének, Forgách Imrének (1572)

Az én holtomig való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint szerelmes szívem én édes urának; kívánok az atya úr Istentől a Krisztus által Kegyelmednek kimondhatatlan sok jókat testünk és lelkünk szerént, kiben, hogy velem egyetemben, én édes szerelmes uram, ő szent felsége Kegyelmedet sok jó ideig megtartson, szent nevének tisztességére és nekünk idvességünkre imádjuk ő szent felségét.

Továbbá szerelmes én édes szívem uram, Kegyelmednek azt írhatom, hogy a mi szerelmes gyermekeink, Istennek legyen hála, mind békével vannak.

Én édes szerelmes szívem uram, a szánat ím elküldöttem Kegyelmednek, kérem szívem én édes szerelmes uram, hogy Kegyelmed sehessen haza; én holnap várom kegyelmedet haza, ha Kegyelmed nem jöhet holnap, bizony elég bánatban leszek. Ezzel ajánlom kegyelmednek az én holtomig való szolgálatomat, és az én Kegyelmedhez való tiszta szívből való szerelmemet, mint szerelmes szívem, én édes lelkem uramnak. Az úr Isten hozza Kegyelmedet szerelmes én édes uram jó egészségben haza hamar, és adja az úr Isten, hogy láthassam Kegyelmedet szerelmes én édes lelkem uram ugyan jó egészségben és boldog életben, kiben nagy sok jó ideig egyetemben a mennynek, földnek ura minket megtartson az ő áldott szerelmes szent fiának érdeméért amen.

E levél kelt Bicsén cseterteken estve felé öt órán 1572.

A Kegyelmed szolgáló leánya és társa *Zrínyi Kata*

E levél adassék a Nagyságos Forgách Imre uramnak, nekem szerelmes szívem urának tulajdon kezébe.

(Erdődy Edit (vál., utószó, jegyz.): Szeretők és házastársak. Bp., 2004. 64. sz.)

2.4.

Cui prodest ? – Az egyéni szándékok feltérképezése

A levelek szubjektív források, amelyek erősen tükrözik szerzőjük szándékait. A levelek a mindennapi kommunikáció részeként sokszor a meggyőzés, a befolyásolás és az önigazolás eszközeül szolgálnak. Ezen sajátosságait mindenképpen figyelembe kell venni a forrásérték vizsgálata során. A levelek forrásértékének megállapításában nagy szerep jut a más forrásokkal – akár más levelekkel – való összehasonlító vizsgálatnak. A források torzításai gyakran csak a más forrásokkal való ütköztetésük révén válnak láthatóvá.

Kőszeg várának 1532. évi ostromához kapcsolódóan maradt fenn Jurisics Miklós várkapitány I. Ferdinándnak küldött, segítségkérő levele, amelyben érzékletesen írja le a kőszegi vár fizikai állapotát és a védelmére rendelkezésre álló emberi és anyagi erőforrásokat. Ugyanerről a témáról ír, ugyancsak kortárs szemtanúként Dzselaalzade Musztafa török szerző, ám leírása éppen ellenkező képet fest a vár állapotáról.

De vajon melyik forrásnak hihetünk? A következő feladatok megoldásával kiderítheti.

Megszerzett ismereteit foglalja táblázatba!

Feladatok

1. Az internet segítségével tudjon meg többet a két beszámoló szerzőjéről!
2. Milyen sajátos stílusjegyeket viselnek a szövegek?
3. A két szerző milyen viszonyban van a leírás tárgyával? Milyen szövegelemek mutatják az esetleges elfogultságot?
4. Mindkét szerző azonos ismeretekkel rendelkezik-e a leírás tárgyáról?
5. Nézzon utána az 1532. évi oszmán hadjárat történetének!. Mi lett a hadjárat vége? Mi volt a jelentősége Kőszeg várának?
6. Keressen néhány adatot a kőszegi vár korabeli történetére vonatkozóan! Katonailag mennyire volt jelentős a vár?
7. Milyen céllal írhatták a szerzők a szövegeket? Hogyan befolyásolhatják ezek a célok a szövegek forrásértékét?
8. Próbálja meg önálló forráskritikai megállapítások segítségével meghatározni a szövegeknek és a korabeli valóságnak a viszonyát!

1.

Juristics Miklós levele I. Ferdinándhoz (1532. augusztus 28.)

„...Néhány ezer asszony és leány, ifjú és gyermek, és velük együtt sok öreg is jött össze e városba, hogy elkerüljék a törökök szörnyű zsarnokságát és a halált, én pedig megkíséreltem, hogy ezt a gyenge várost megvédjem az olyan kegyetlen és hatalmas ellenségtől, a török császártól és az ő erejétől, amellyel a várost személyesen körülzárta. Nem azért tettem, mert úgy gondoltam, hogy hatalmával szemben tartani tudom magam, hanem hogy őt itt egy darabig késleltessem, amíg Felséged, a rómaiak legkeresztényibb császárával [...] együtt a törökökkel szembetalálkozhatnak és annak a legjobb és legnagyobb Isten segítségével ellenállhat.

Ha Felséged tudni akarja, hogyan vagyok ellátva, és milyen katonáim vannak a városban, Felségednek elmondhatom, hogy itt szerény állásomhoz mérten, ahogyan a házigazdához illik, szegényes életet éltem, 10 nehézfegyverzetű lovasom és 28 huszárom volt. Úgy határoztam, hogy ezekkel a következő napon, amint a törökök császára várakozásom szerint valamennyi seregével a város mellett elhalad, Felségedhez megyek, hogy mint hűséges híve Felségednek a harcmezőn szolgálhassak, a várat pedig, amely az én szegénységemhez mérten eléggé el volt látva, egy jó és becsületes nemesnek akartam átadni megőrzésre.

... nincsenek más katonáim és senki egyebem, mint nyomorult, szegény parasztok, akik a városhoz menekültek. Közülük eleinte nem több, mint 700-nak volt fegyvere, de már ezeknek fele elpusztult. Velük együtt elestek az összes kevésbé alkalmas servitoraim, akik gazdatisztek voltak. Azonkívül egy mázsánál nincsen több puskaaprom, pedig a saját pénzemem szereztem 300 forintot puskaaport, és ezt a városban kellett szétosztanom, ha a várost meg akartam tartani. A vár ugyanis a városban fekszik, és csak addig tartható, amíg ez, a vár ugyanis semmivel sem biztonságosabb.

Aki csak ezt a várost és a benne lévő gyenge népet ismeri, világosan látja, hogy legkegyesebb megőrzőnk, Krisztus a maga könyörületével tartott minket eddig meg. Legkegyelmesebb Királyom! Felséged egyes bécsi tanácsosainak jeleztem, hogy meggyőződésem szerint a török nem fog Bécsbe menni, és úgy vélem, hogy most sem fog valamit is elfoglalni, hanem az ország határa mentén egészen Szlavóniáig egyes mezővárosokat és megerősített helyeket portyázóival megtámad, így egy ideig itt állomásozik és a földeket köröskörül dúlja, és azzal kérkedik, hogy Felséged ellenében dicsőséget aratott, amennyiben hangoztatni fogja, hogy közben senki sem mert vele megütközni.

Dzselálzade Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása (részlet)

„Mikor a pasa ő fensége elé világbírói szokás szerint előőrsul rendelt nevezett bég a szendrői vitézekkel elől járt és a tévhitben élő, feslett erkölcsű gyauroknak közé tartozó Kőszeg nevű nagy vár elé érkezett: a gyaurovadászó rettenthetetlen seregből egy csapat vitéz a vár közelébe ment, az alávaló hitetlenek lovassága pedig kijött a várból, és a vár előtti mezőn igen heves harcot vívtak. A szüntelenül elvonuló muzulmánokra zarbuzánokkal [kisebb ágyú] lövöldöztek a vár faláról; mert bíztak váruknak erősségében, ezért ellenkeztek. Valóban, a nevezett erősség egy nehezen járható hegy lábánál épült nagy vár, amelynek fala terjedelmes, mint az egész világ, a levegőbe nyúló bástyái magasabbak az égi Hal csillagzatnál és olyan erősek, hogy nem lehet leírni. Árkának mélységét és szélességét az okosak éles szeme sem bírná megmérni.

A külső, megerősített városon belül van a különálló, több sor fallal és bástyával kerített vár, hegy nagyságú kerek tornyokkal és magas falakkal, s azt is árkok kerítik. A külső városban csodálatosan és művészettel épített templomok vannak levegőbe meredő tornyokkal, melyek a rossz úton járó, keresztimádó keresztények imádkozó helyei. A várbeli épületeket és a lakott helyeket körülvevő falon kívül is jelentős város van.

Mivel a győzedelmes harcosoknak a harcban tanúsított rettenthetetlen viselkedésük félelemmel és aggodalommal töltötte el a gyauroknak félénk szívét, s ezért makacs életüknek képét a megsemmisülés tükrében látták: ennél fogva az említett hónap 26. napján [augusztus 28.] a vár emírje, a Mikolas nevű hitetlen [Jurisics Miklós], kegyelemért kiabálva megalázkodással és megtörve kijött a várból, s az irgalmas pasa közbenjárásához folyamodva kegyelmet kért a világ menedékhelyeként szereplő padisah győzelmes udvarától.